

БІДНІСТЬ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ ЯК КУЛЬТУРНЕ І СОЦІАЛЬНО – ЕКОНОМІЧНЕ ЯВИЩЕ: СЕРЕДОВИЩА, НОСІЇ, ЖИТТЄВІ СТИЛІ (1990 – 2000-І РР.)

В статті на основі вивчення різнопланової літератури і джерел, статистичної інформації розглядається явище бідності в українському селі у вимірі суспільно – політичних та соціально – економічних процесів, що відбувалися після 1991 р. Окремі сюжети статті присвячені аналізу змін світогляду селянства, соціальної сфери села, виробничому потенціалу, матеріальному благополуччі селянства.

Ключові слова: село, культури, селяни, економіка, підприємства, власність, послуги, радіо, добробут, заробітна плата, сім'я.

В українській історії практично завжди траплялося так, коли за умов різких суспільних зламів, соціальних катаклізмів, змін траєкторій розвитку державності село потрапляло у найдраматичніші умови, найболючіше їх переживало, несло величезні соціально – економічні втрати. Після 1991 р. чисельність сільського населення скоротилася на 2,5 млн. чол., з карти України зникло 350 сіл. Селяни, які не полишали село у суспільній свідомості все більше починали, сприйматися такими собі «залишеними». Психологи визнавали за селом головного носія культури бідності, соціологи демографи вказували на його глибокий культурний і соціально – економічний занепад. Село все більше поставало середовищем, у якому чисельно переважали носії культури бідності і яке затягувало в загальний спосіб життя кожного, хто в ньому залишався. Сільська молодь, яка перебувала в даному середовищі, продовжувала відтворювати спосіб життя батьків, як найбільш правильний, зрозумілий і зручний. В суспільному сприйнятті зберігалася доволі спрощення розуміння бідності, як соціальних відносин, що характеризувалися відсутністю необхідних матеріальних засобів для того, щоб проводити «нормальне» (відповідно до норм прийнятих суспільством) життя, наприклад, неможливість прогледувати свою родину, дати освіту дітям чи забезпечити сім'ю якісним медичним обслуговуванням, обмеженість у забезпеченні товарами довгостроковою використання, низькою комфортністю житла, а також недостатнім доступом до суб'єктів соціальної інфраструктури.

Водночас, бідність це складне і багатоаспектне соціально – економічне явище, яке характеризувало стан суспільного розвитку країни, серед об'єктивних ознак якої відсутність роботи як джерела існування сім'ї і належних умов життя, низька якість харчування і високий відсоток витрат доходів на харчування, неможливість користуватися платними медичними та освітніми послугами, коротке життя [11]. Крім цього мешканці села потрапили в умови обмеження участі у суспільному житті та певну соціальну ізоляцію. Така дефініція є цілком зрозумілою. Але доповнимо дане визначення ще й тим, що феномен бідності окрім зазначених характеристик, несе у собі й іншу інтегральну ознаку, а саме: неможливість усебічного, вільного і повноцінного розвитку особистості. Крім того, бідність, на наш погляд, варто розглядати одночасно як чинник і результат поглиблення відчуження людини від продуктів своєї праці, від суспільства, від самої себе, від своєї людської сутності [18, с. 43 – 50].

Важке економічне та фінансове становище багатьох сільськогосподарських підприємств (а подекуди й їх відсутність) суттєво обмежувала можливості щодо утримання соціальної сфери сіл. Сільське господарство розвивалося за сценарієм, коли великі агрохолдинги використовували сучасну техніку, що неухильно вело до скорочення робочих місць. Негативні процеси у соціальній сфері зумовлювалися хронічною нестачею коштів у місцевих бюджетах, практично повним припиненням

державою фінансування соціальної інфраструктури сіл, а також низьким попитом населення на платні послуги. Всі ці чинники сприяли зростанню бідності на селі.

В 1990 – і роки українське селянство у своїй більшості переживало світоглядну кризу, коли за умов різкого соціального розшарування докорінно змінювалися ціннісні орієнтири, втрачалася впевненість у світовому у світлому майбутньому, відбувалося потрапляння у стан відносної свободи, коли діяв принцип: «Живи і заробляй як хочеш, і нікого твої проблеми не цікавлять». Хліборобські знання та практичні виробничі навички, кваліфікація сільського населення виявилася непотрібною. Селяни втрачали відчуття приналежності до суспільства, залишаючись сам на сам з проблемами [14]. Потрапивши у стан такої соціальної нерівноваги, селянство у своїй більшості виявляли почуття безсилля, брак контролю за своїм життям, економічну залежність, конформізм, низьку самооцінку, пасивність, слабку волю до соціальної мобільності. Для всіх соціальних і вікових груп села, включаючи і працюючу молодь властивим був патерналізм, небажання брати відповідальність на себе, зберігання звички, що за благополуччя мав відповідати хтось інший – держава чи сільський господар. На селі склалися умови, за яких не могли сформуватися необхідні соціальні відносини де б селяни могли добиватися економічного виживання. Особливо потерпали селяни які мешкали у селах віддалених від великих міст. Психологи вважали, що молодь яка втрачала сподівання в тому що будуть створені сприятливі умови для життя і полишала такі села, чинила правильно. В такий спосіб молодь намагалася змінити психологічний стан бідності на психологію достатку і багатства.

Таким чином, бідність на селі виступала результатом тієї кризи, яка охопила не лише сільське господарство, але і в цілому сільський уклад. Зберігалася посилення соціальних відмінностей між містом і селом, а отже сільськими і міськими жителями. Селяни суттєво поступалися міським жителям за доходами, витратами, рівнем споживання, обсягом приватної власності. Вони переживали відповідні обмеження, позбавлення у соціальному житті, що насправді засвідчувало страждання певної їх частини. Доходи і видатки сільських сімей залишалися суттєво нижчими, ніж у жителів міст. На споживчі потреби селяни витрачали до 60% доходів, що було ознакою їх бідності. В 2013 р. 43, 8% селяни на харчування витрачало 60% і більше доходів [13, с. 32 – 43]. Вони витрачали значно менше коштів на послуги. Це зумовлювалося недостатнім забезпеченням сіл об'єктами соціальної інфраструктури та наявності якісних соціальних послуг. Залишався низький рівень споживчих можливостей селян. Більшість сільських сімей переживали труднощі з придбанням сучасної побутової техніки, транспортних засобів. На селі важливу роль відігравав такий транспортний засіб як велосипед. В 2013 р. 63,2% сільських сімей у яких були діти не мали комп'ютера чи ноутбука [10, с. 38].

Сільське населення переживало обмеження та нерівність у доступі до життєво важливих ресурсів, пов'язаними радше не з поточними можливостями, а з накопиченим домогосподарством ресурсами. В 2013 р. 45, 7% селян через брак на селі об'єктів побутових послуг були позбавлені можливості одержання даних послуг. Третина опитаних селян вказували на відсутність медичних установ, аптек, своєчасні послуги швидкої медичної допомоги – 41,8% [10, с. 39].

Проблема функціонування соціальної сфери загострилося на селі в 2000 – х роках, адже до цього ще тривалий період об'єкти, збудовані в радянський період ще зберігались в ненайгіршому стані. У нових соціально – економічних умовах вони опинилися без належного фінансування та управління.

Поставала потреба транспортного сполучення жителів сіл з районними центрами, адже реально доступ до закладів освіти, охорони здоров'я і торгівлі в селах зменшувався. Враховуючи обмежене, а то і зникнення автобусних маршрутів через

нерентабельність і погані дороги, сільські мешканці часто залишалися відрізаними від цивілізації та поверталися на десятиліття назад у розвитку, у тому числі у сфері інформаційного забезпечення. Тривалий час важливим джерелом інформації було дротове радіо, яке залишалося основним ЗМІ для людей пенсійного віку в селах, проте через збитковість все більше сіл втрачали його. Протягом 1991 – 2013 рр. кількість радіоточок в Україні скористалася з 18 млн. до 1,9 млн. [10, с. 39].

Згідно економічних категорій визначальними показниками добробуту виступають розміри доходів і витрат. Протягом досліджуваних років на селі ці показники змінювались головним чином структурно. Так би мовити «живі» гроші селяни одержували від зайняття підприємницькою діяльністю, самозайнятості в ОПГ, а також це були пенсії, стипендії, субсидії в готівці. До 2002 р. заробітна плата не була головним джерелом доходів. Цю функцію виконувала продукція особистих господарств.

Оплата праці у сільськогосподарських підприємствах втратила стимулюючу функцію. Організовувалась вона традиційно за правилами, що були введені 35 років тому і відповідали умовам жорсткого централізованого управління виробництвом. Зрівнялівка і знеособка призводила до безвідповідальності, безгосподарності, зловживань, розкрадань. За інформацією Міністерства аграрної політики України, у 2001 р. лише третя частина працюючих у сільському господарстві укладала з роботодавцем колективний договір [2, с. 349]. Керівники нових агроформувань неохоче йшли на введення вищих тарифних ставок і посадових окладів. Практично не застосовувалась договірна система. Укладались договори найчастіше формально.

Для сільського господарства властивою була сегментація оплати праці залежно від форми власності. Найвища зарплата зберігалась у підприємствах, що мали комунальну форму власності. За ними йшли державні, колективні і приватні підприємства. Мінімальні зарплати на селі значно були нижчими від мінімального споживчого «кошика». За умов переведення раніше безкоштовних послуг в платні ще більше позначилося на матеріальному благополуччі селян. Не завжди спрацьовував принцип, коли одночасно з подорожчанням послуг зростала і зарплата. Розмір заробітної плати на селі часто визначався добровільно роботодавцями і не включав кількісного і якісного внеску працюючого, а також умов праці. Відомо, що на Заході оплата здійснювалась не за обсяг зробленого, а за інтелект працюючого. В Україні послаблення державного контролю за додержанням тарифних відносин призвело до того, що підприємства часто порушували міжрозрядні і міжпосадові співвідношення в оплаті праці. Як наслідок складалось так, що висококваліфікований спеціаліст в одному підприємстві одержував менше, ніж малокваліфікований в іншому. В сільському господарстві таким чином починали діяти антистимулюючі фактори, коли зарплата не виконувала стимулюючу, відтворювальну функцію. Селяни, привчені радянською державою працювати в колективі за умов зрівнялівки, за інерцією схильні були бажати, аби різниця між їх прибутками не була великою. Водночас вони вважали, аби верхня межа зарплати не обмежувалася. Це означало, що більшість селян намагалася по можливості мати додатковий заробіток, прагнули заробити все більше коштів. Регіони України мали різну динаміку економічного розвитку, а тому від успішності виробництва і реалізації продукції залежали і обсяги виділених сум коштів на оплату праці. В 2004 р. середньомісячна зарплата в сільському господарстві Донецької області перевищувала таку ж у Хмельницькій в 2,4 рази [20, с. 221]. Малися і статеві розбіжності. Чоловік за ту ж саму виконану роботу, що і жінка, одержував 306 грн., або на 31 грн. більше. Морально-психологічне пригнічення селян відбувалося внаслідок соціальної несправедливості, коли високі заробітки були не в тих галузях, де створювався продукт, а відтак і багатство країни, а у фінансовій і управлінській сфері [21, с. 223]. За даними бюджетних обстежень сільських сімей, протягом 1990-1997 рр. оплата праці в загальному доході зменшилась з 59,4% до

23,2%, при зростанні частки від особистих господарств з 28,8 до 52,7% [1]. В 1997 р. середньомісячна оплата праці в сільгоспвиробництві становила 82 грн. і значно відставала від оплати в народному господарстві. У КСП оплата праці здійснювалась не за рахунок збільшення обсягів виробництва продукції, економії, прибутковості, а внаслідок зростання частки валового доходу на оплату праці, тобто не на здоровій економічній основі. Відбувалась девальвація значення грошової оплати через заміну її натуральною. Ще більші контрасти спостерігають у порівнянні розмірів оплати праці у країнах ЄС, Америки. Тут частка оплати праці у собівартості продукції досягали 30%, а у структурі ВВП – до 65% [19, с. 96 – 99]. В Україні ж зарплата була просто мізерною. Крім того, затримувались її виплати, постійно зростала заборгованість. В 2005 р. вона становила 275,9 млн. грн. [24, с. 6]. В 2006 р. у 15 областях України середній розмір зарплати на селі був меншим середнього прожиткового мінімуму (423 грн.), а в окремих областях – Волинській, Житомирській, Тернопільській, Чернівецькій та Хмельницькій – нижче 300 грн. Майже половина працівників галузі одержували менше мінімуму [15, с. 134]. Протягом 1990 – 2005 рр. у структурі загальних витрат на виробництво сільськогосподарської продукції доля заробітної плати знизилась з 33,6% до 14%. У зарубіжних країнах вона досягала 55-60% [7, с. 30]. В Україні порівняно з іншими країнами світу частка зарплати у ВВП була значно нижчою. В 2000 р. вона в Японії досягала 76%, США – 72%, Євросоюзі – 84%, Росії – 40%, а Україні – 41% [9, с. 116 – 117]. Отже, в Україні відбувалась узаконена на рівні держава значна експлуатація найманої праці. Протягом 1990 – 2003 рр. питома вага витрат на оплату праці скоротилась з 37,8% до 14,6%, або у 2,6 рази і досягла 210 грн. [23, с. 54].

Протягом 1990 – 2000-х років реальна заробітна плата на селі зменшилась утричі, а реальна пенсія – у чотири рази. Щоправда, починаючи з 2000 р. реальні доходи почали зростати, але навіть у 2002 р. середньодушові грошові витрати 90,3% селян Сумщини були нижчими прожиткового мінімуму. Рівень доходів стрімко поляризувався. Якщо у 2001 р. співвідношення між сукупними витратами 10% найбільш забезпечених і 10% найменш забезпечених груп населення становила 7,7 рази, то аналогічний показник у 2002 р. уже зріс до 8,3 рази [22, с. 197 – 203]. З нижченаведеної таблиці помітно, що у структурі сукупних грошових доходів незначною була частка надходжень від зайняття підприємництвом.

У 2005 р. середня зарплата працівника сільського господарства становила лише 415 грн., що майже в двічі менше, ніж у середньому по галузях економіки, і в 2,3 рази, ніж в промисловості [5, с. 87 – 91]. Зарплата на селі не забезпечувала нормальної життєдіяльності і перестала практично виконувати соціально-економічну функцію. Цим самим принижувалась гідність селянина і жителя села. У досліджувані роки великі землекористувачі часто вдавались до таких кроків, як виплату зарплати у натуральному вигляді, формування бюджету оплати праці за залишковим принципом. Водночас в Україні були, правда поодинокі приклади, коли використовувались дієві мотиваційні механізми праці. ВСАТ «Агрокомбінат Слобожанський», що на Харківщині, в 1990 – 2000-і роки був «роботодавцем» більш ніж для тисячі працюючих, свою фінансову політику вибудовував у спосіб, коли заробітна плата працівників перевищувала не тільки середню по галузі, але й була вищою за прожитковий мінімум. Протягом 2000 – 2005 рр. вона зросла утричі – з 287 до 724 грн. [5, с. 90].

Політика незалежної держави в царині доходів громадян, спрямовувалась головним чином на створення передумов, аби кожний з них ніс персональну відповідальність за свій матеріальний добробут. В політичних рішеннях, нормативно-правових актах ішлося головним чином про підняття середнього рівня життя громадян. Протягом 1990 – 2003 рр. частка зарплати в сукупних доходах громадян

скоротилась з 70,1 до 41,0% [9, с. 117]. Отже, змінювались трудові і ціннісні пріоритети.

У структурі доходів зростала доля соціальних допомог і трансферів. У 2003 р. вони становили 38,6%, тоді як в 2002 – 39,0%. Далі ішли доходи від підприємницької діяльності (18,7%) [9, с. 118]. Це свідчило, що більше третини громадян одержували дохід від держави, і лише менше п'ятої частини їх заробляло підприємницькою діяльністю або використовуючи свою власність. Держава таким чином брала на себе практично непосильні зобов'язання і діяла не зовсім правильно. Логічно, що її субсидії бракувало для того, аби забезпечити нормальне проживання громадян. Отже, сама держава спонукала ріст безробіття, звужувала підприємницьку ініціативу. На Заході соціальні трансфертні виплати коливались в межах 10-15%.

Фермери в основному сплачували податки до держбюджету. Водночас більшість їх намагалася приховати своїх реальні прибутки. Часто податкові органи, дізнавшись про рентабельне виробництво, посилювали інспектування цих господарств. Крім того, фермери намагалися захистити себе від зазіхань та нападів кримінальних осіб та груп. Пересічне господарство мало прибуток, що коливався від 300 грн. до 40 тис. грн. Навіть якщо він і невеликий, то все одно прибуток, на відміну від КСМ, що мали збитки.

Таким чином, протягом 1990 – 2000-х рр. відбувалася безпрецедентна соціально-економічна поляризація населення. За даними відділу соціальної сфери, доходів і рівня життя населення Інституту економіки НАН України: 2% населення України мали доходи до 4 тис. дол. в місяць, 8% – 1 тис., тоді як значна частина мала прибутки нижче рівня малозабезпеченості [6, с. 432].

Протягом 1990 – 2000-х років зберігалася тенденція, коли при загальному зниженні доходів населення різко зросла майнова диференціація груп населення українського села. З одного боку, підвищились доходи і поліпшувався рівень життя двох груп селян – частини фермерів і засновників приватних, приватного-орендних підприємств і господарських товариств, з другого – знизилась доходи основної частини селянства – найманих працівників, власників індивідуальних господарств. Ці зміни – посилення диференціації сільських жителів за рівнем їх сукупних доходів, посилення майнового розшарування селян – відбувалися на тлі зниження загального (середнього) рівня доходів селян. Прямі наслідки цих процесів – зниження споживання матеріальних благ і послуг, деградація соціальної сфери, занепад моралі, поширення антигромадських явищ, посилення соціальних розчарувань серед населення [8, с. 597].

В 2000 р. в Україні до бідних відносилось 26,7%, вкрай бідних – 14,7% населення. Основну частину бідних (75%) становили селяни, зайняті ОСГ і мали дітей до 18 років. Значну групу бідних становили пенсіонери [16, с. 135 – 139]. У 2001 р. в Україні 72% населення проживало за межею бідності [2, с. 341].

Про бідність як суспільне явище почали говорити в Україні лише в 1990-і роки. В радянські часи з ідеологічних міркувань не цю категорію було накладено табу. В 1995 р. зубожіння на селі досягло катастрофічних масштабів. Погіршилися показники Індексу людського розвитку. Погіршення матеріального самопочуття за роки державної незалежності відчували практично прошарки сільського люду. Прорахунки у соціальній політиці держави призвели до того, що сільські пенсіонери, інваліди виявились найбільш нужденними. На селі було також немало громадян, що в силу власних індивідуальних особливостей, набутих ціннісних орієнтацій, виявили інертність, задовольнялись мінімальними матеріальними потребами. Як-то кажуть, змирились з реальним станом речей. Причин падіння життєвої мотивації було кілька. Небажання працювати, в тому числі і на себе, у селян з'явилось відразу після того як держава послабила контроль за участю у суспільному виробництві, тобто відмовилась

від командно-адміністративних методів управління. В 1990-і роки на тлі сплеску алкоголізму, наркоманії відбувалась життєва дезорієнтація та морально-психологічний злам селянства. Саме працюючий селянин найбільш відчував матеріальні нестатки. Мізерної заробітної плати часто не вистачало навіть на росте відтворення фізичних сил. Безробіття та бідність спонукали зміни у традиційно раціональну структуру споживання селян. За визнанням соціологів і економістів-аграрників, в кінці 1990-х років різко зросли витрати коштів на придбання продуктів харчування і досягли навіть 72%. У розвинутих країнах цей показник значно нижчий. Для порівняння: ці витрати становили у Великобританії – 10,9, Німеччині – 12,4, Франції – 14,7, Італії – 16,2% [17, с. 21]. За визнанням вітчизняного демографа Е. Лібанової, поріг цього показника – 60% [14, с. 381].

У 1999 – 2000 роках пересічна селянська сім'я лише 25 доходу витратила на навчання, освіти, оздоровлення, культурний розвиток [3, с. 96]. Безумовно, що такого роду тенденції мали негативні наслідки і були небезпечні з точки зору майбутнього формування якісного потенціалу сільського трудівника. В українському селі відбулося те, про що говорив свого часу Макс Вебер у своїй відомій праці «Протестантська етика і дух капіталізму», і на зміну жорсткій організації прийшов плюралізм цінностей та принцип самоорганізації [4, с. 142]. Очевидно трапилося так, що у більшості своїй сільський люд насолоджувався правом економічної свободи, політичного плюралізму і психологічного розкріпачення, у значній мірі легковажачи та сподіваючись на прихисток з боку держави, а не на власні можливості. Держава у свою чергу не сформувала і не проголосила зрозумілі ідеологічні месиджі, які б відобразили нові цілі розвитку. Громадяни України зрозуміли хибність радянської практики, коли людина жила і працювала для економіки і загального блага, дотримувалась принципу «раніше думай про Вітчизну, а потім про себе», а суспільний прогрес бачився нею виключно як лише зростання матеріального багатства. Тобто в пересічного українського селянина деформованим виявилось розуміння категорії прогресу, яке за визначення Всесвітньої конференції із соціального розвитку, що проходила у Копенгагені у 1995 р., включало в себе три ключові мети людини: прожити довге і здорове життя; здобути й поновлювати знання; одержати доступ до засобів існування. Особливо ущербними селяни почувались у плані реалізації останньої мети. На поч. 2000-х років вони так і не стали реальними власниками основного засобу виробництва землі, залишались скутими у можливості розвитку власної підприємницької ініціативи, соціально найнезахищенішими.

Неефективність державної системи регулювання доходів спричинила різку диспропорцію у розшаруванні населення на багатих і бідних. За даними статистики у 2001 р. в Японії співвідношення багатий і бідний дорівнювало 4:1, Європі – 5:1, США – 9:1. В Україні ж при низькій якості продуктивних сил і недосконалості суспільних відносин цей показник становив 13:1 [12, с. 12]. Деякі вітчизняні фахівці вважали, що реальне співвідношення – 40:1 [9, с. 119]. В міжнародній економіці переважала думка, що в тій країні, де цей показник перевищує десятикратну величину, існують загрози соціальної стабільності.

1. Агропромисловий комплекс України // <http://test.minagro.gov>
2. Актуальні питання аграрної політики. Збірник робіт 2002 – 2003. 341 с.
3. *Бородіна О. М.* Методологічні підходи до визначення шляхів подолання бідності на селі // *Економіка АПК*. 2006. № 3. С. 95.
4. *Вебер Макс.* Протестантська етика і дух капіталізму / Пер. з нім. О. Погорілого. К. Основи. 1994. 216 с.
5. *Данилів Б. В.* Оплата праці та її вплив на функціонування великомасштабного виробництва тваринницької продукції // *Економіка АПК*. 2006. № 10. С. 87-91.
6. Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрямки протидії / НАН України, Ін-т економіки; За ред. В. Стешенко. К., 2001. 560 с.

7. *Попова О. Л., Скурська Н. М.* Зайнятість на селі: наслідки аграрного реформування // *Економіка АПК.* 2006. № 7. С. 30.
8. *Історія українського селянства: Нариси в 2-х т. / НАН України; Інститут історії України / В.А. Смолій (відп.ред.).* К.: Наук. думка, 2006. Т. 2. 653 с.
9. *Кваснікова Г. С.* Доходи населення та економічний стан держави // *Економіка АПК.* 2005. № 1. С. 116-121.
10. *Когатько Ю. Л.* Бідність сільського населення України // *Демографія та соціальна економіка.* 2015. № 1. С. 32 – 43.
11. *Кравченко М. В.* Шляхи подолання бідності в контексті сучасного соціального захисту населення України. Теорія та практика державного управління. 2010. Вип. 3. С. 214-220.
12. *Крупка М. І.* Фінансові методи активної соціальної політики // *Фінанси України.* 2002. № 7. С. 3-13.
13. *Лібанова Е.* Бідність населення України: причини, масштаби, наслідки // *Демографія та соціальна економіка.* 2008. № 2. С. 181-182.
14. *Лібанова Е. М.* Безробіття в перехідній економіці // *Перехідна економіка: Підручник / В.М. Геєць, С.Г. Панченко.* К.: Вища школа. 2003. 381 с.
15. *Лупенко О. О.* Добробут сільського населення в пореформений період // *Економіка АПК.* 2007. № 3. С. 134.
16. *Мазур Н. А.* Соціально-економічні чинники відтворення трудового потенціалу сільського населення Хмельниччини // *Економіка АПК.* 2002. № 7. С. 135-139.
17. *Матеріальний добробут сільських жителів: навч. посіб. / Авт. колектив: П. П. Боршевський. В. В. Вітвіцький. В. С. Лієсперов та ін. Ред.: П.Т. Саблук. М.К. Облатий : Ін-т аграр. економіки УААН. Укр. акад. держ. упр. при президентові України. Наук.-дослід. центр нормативів праці М-ва аграр. політики України.* К.: ІАЕ УААН, 2002. 368 с.
18. *Мельниченко С. В.* Проблеми дослідження феномену бідності в соціально – філософській традиції // *Вісник НГУУ «КПШ». Філософія. Психологія. Педагогіка.* 2009. Вип. 3. С. 43 – 50.
19. *Положенко Д. В., Іваницький Д. О.* Фінансова політика у сфері видатків бюджетів // *Економіка АПК.* 2006. № 1. С. 96-99.
20. *Праця України 2004.* Держкомстат України. К., 2005. 233 с.
21. *Статистичний щорічник України за 2004 р.* Держкомстат України. К., 2005. 433 с.
22. *Стратегія соціально-економічного розвитку Сумської області на період до 2015 р.* НАН України. К., 2004. 247 с.
23. *Хорунжий М. Й.* Завдання національної аграрної політики на сучасному етапі // *Економіка АПК.* 2014. № 2. С. 22-29.
24. *Шебаніна О. В.* Стан та проблеми розвитку виробництва сільськогосподарської продукції // *Вісник аграрної науки Причорномор'я.* 2010. № 2 (53). С. 13-21.

References

1. *Ahropromyslovyi kompleks Ukrainy* // <http://test.minagro.gov>
2. *Aktualni pytannia ahrarnoi polityky. Zbirnyk robot 2002 – 2003.* 341 s.
3. *Borodina O. M.* Metodolohichni pidkhody do vyznachennia shliakhiv podolannia bidnosti na seli // *Ekonomika APK.* 2006. № 3. S. 95.
4. *Veber Maks.* Protestantska etyka i dukh kapitalizmu /Per. z nim. O.Pohoriloho. K. Osnovy. 1994. 216 s.
5. *Danyliv B. V.* Oplata pratsi ta yii vplyv na funktsionuvannia velykomasshtabnoho vyrobnytstva tvarynnytskoi produktsii // *Ekonomika APK.* 2006. № 10. S. 87-91.
6. *Demohrafichna kryza v Ukraini. Problemy doslidzhennia, vytoky, skladovi, napriamky protyidii / NAN Ukrainy, In-t ekonomiky; Za red. V.Steshenko.* K., 2001. 560 s.
7. *Popova O. L., Skurska N. M.* Zainiatist na seli: naslidky ahrarnoho reformuvannia // *Ekonomika APK.* 2006. № 7. S. 30.
8. *Istoriia ukrainskoho selianstva: Narisy v 2-kh t. / NAN Ukrainy; Instytut istorii Ukrainy / V.A. Smolii (vidp.red.).* K.: Nauk. dumka, 2006. Т. 2. 653 s.
9. *Kvasnikova H. S.* Dokhody naselennia ta ekonomichni stan derzhavy // *Ekonomika APK.* 2005. № 1. S. 116-121.
10. *Kohatko Yu. L.* Bidnist silskoho naselennia Ukrainy // *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika.* 2015. № 1. S. 32 – 43.
11. *Kravchenko M. V.* Shliakhy podolannia bidnosti v konteksti suchasnoho sotsialnoho zakhystu naselennia Ukrainy. Teoriia ta praktyka derzhavnogo upravlinnia. 2010. Vyp. 3. S. 214-220.
12. *Krupka M. I.* Finansovi metody aktyvnoi sotsialnoi polityky // *Finansy Ukrainy.* 2002. № 7. S. 3-13.
13. *Libanova E.* Bidnist naselennia Ukrainy: prychny, masshtaby, naslidky // *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika.* 2008. № 2. S. 181-182.

14. *Libanova E. M.* Bezrobittia v perekhidnii ekonomitsi //Perekhidna ekonomika: Pidruchnyk / V.M. Heiets, S.H. Panchenko. K.: Vyshcha shkola. 2003. 381 s.
15. *Lupenko O. O.* Dobrobut silskoho naselennia v poreformeni period // Ekonomika APK. 2007. № 3. S. 134.
16. *Mazur N. A.* Sotsialno-ekonomichni chynnyky vidtvorennia trudovoho potentsialu silskoho naselennia Khmelnychchyny // Ekonomika APK. 2002. №7. S. 135-139.
17. Materialnyi dobrobut silskykh zhyteliv: navch. posib. / Avt. kolektyv: P. P. Borshchevskiy, V. V. Vitvitskiy, V. S. Diiesperov ta in. Red.: P.T. Sabluk, M.K. Orlaty ; In-t ahrar. ekonomiky UAAN. Ukr. akad. derzh. upr. pry prezidentovi Ukrainy. Nauk.-doslid. tsentr normatyviv pratsi M-va ahrar. polityky Ukrainy. K.: IAE UAAN, 2002. 368 s.
18. *Melnychenko S. V.* Problemy doslidzhennia fenomenu bidnosti v sotsialno – filosofskii tradytsii // Visnyk NTUU «KPI». Filosofiia. Psykholohiia. Pedagogika. 2009. Vyp. 3. S. 43 – 50
19. *Polozenko D. V., Ivanytskyi D. O.* Finansova polityka u sferi vydatkiv biudzhetyv // Ekonomika APK. 2006. № 1. S. 96-99.
20. Pratsia Ukrainy 2004. Derzhkomstat Ukrainy. K., 2005. 233 s.
21. Statystychnyi shchorichnykh Ukrainy za 2004 r. Derzhkomstat Ukrainy. K., 2005. 433 s.
22. Stratehiia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Sumskoi oblasti na period do 2015 r. NAN Ukrainy. K., 2004. 247 s.
23. *Khorunzhyi M. I.* Zavdannia natsionalnoi ahrarnoi polityky na suchasnomu etapi // Ekonomika APK. 2014. № 2. S. 22-29.
24. *Shebanina O. V.* Stan ta problemy rozvytku vyrobnytstva silskohospodarskoi produktsii // Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomia. 2010. № 2 (53). S. 13-21.

Падалка С. С.

Бедность в украинском селе как культурное и социально – экономическое явление: среды, носители, жизненные стили (1990 – 2000 - е гг.).

В статье на основе изучения разнообразной литературы и источников, статистической информации рассматривается явление бедности в украинском селе в измерении общественно – политических и социально – экономических процессов происходивших после 1991 г. Отдельные сюжеты посвящены анализу изменений мировоззрения крестьянства, социальной сферы, производственному потенциалу, материальному благополучию крестьянства.

Ключевые слова: деревня, культуры, крестьяне, экономика, предприятия, собственность, услуги, радио, благосостояние, заработная плата, семья.

Padalka S. S.

Poverty in the Ukrainian countryside as a cultural and socio - economic phenomenon: environments, carriers, life styles (1990 – 2000 - ies).

In the article, based on the study of diverse literature and sources, statistical information, the phenomenon of poverty in the Ukrainian countryside is considered in the dimension of socio - political and socio - economic processes that took place after 1991. Individual subjects of the article are devoted to the analysis of changes in the worldview of the peasantry, the social sphere of the village, production potential, the material well-being of the peasantry.

Keywords: village, cultures, peasants, economy, enterprises, property, services, radio, welfare, wages, family.

УДК 378.311 (477) «199» Г 13

І.А. АРТЮШЕНКО

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ ЯК ІНСТИТУЦІЙНИЙ ЧИННИК ДЕРЖАВИ В АНТИКОРУПЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ (1990 – 2000-І РОКИ)

На основі історичних джерел, теоретичних напрацювань фахівців досліджуються місце і роль Верховної Ради України у формуванні і реалізації державної антикорупційної політики впродовж 1990 – 2000 років. З'ясовано деякі політичні, суспільні, економічні аспекти поширення корупції, вивчені мотиви корупційної поведінки чиновників, показані деякі комунікативні компанії по викриттю і запобіганню корупції. Підтверджено, що в Україні були створені відповідні законодавчі умови для запобігання і протидії корупції у різних суспільних сферах.

Ключові слова: Верховна Рада, держава, політика, корупція, хабар, чиновник, закон, програма, депутат, комітет.